

др Златија Букић-Вељовић,
професор Правног факултета у Београду

НОВИ УСТАВ НР КИНЕ — ЗНАЧАЈАН КОРАК У РАЗВОЈУ СОЦИЈАЛИСТИЧЕ УСТАВНОСТИ

Упркос свим противречностима и цик-цак кретањима послератне Кине, у овој земљи је Кинез, човек, сачувао свој људски лик и свој морални интегритет. Постојана људска толерантност, унутрашња дисциплина и приврженост социјалистичкој отаџбини, Партији и демократском социјалистичком систему, чине да је човек као појединац и као народ не само најлепша црта у националној феноменологији, већ драгоцени капитал у борби за независност и слободу земље, као и ослобађање од бирократизма и самовоље и себичности, спреман да све своје физичке и моралне снаге укључи у колективни напор да Кина постане и буде напредна и модерна социјалистичка земља, равноправни партнер у светској заједници, која је лишена империјализма и хегемонизма свих облика.

Ј. Борђевић, *Политички систем НР Кине*,
Београд, 1979, стр. 166

1. Развој политичког система Народне Републике Кине, као и самог кинеског друштва, одвијао се у периоду после победе социјалистичке револуције у веома сложеним и специфичним унутрашњим и међународним условима. Ти услови утицали су на успостављање и остваривање многих специфичних решења која не познају политички системи других социјалистичких земаља. При томе, постоје значајне разлике када је реч о појединим фазама развоја самог кинеског политичког и уставног система. Данас се, наиме, сасвим сигурно може говорити и о постојању одређеног дисконтинуитета у развоју тог система, као и о узроцима слабости, повремених застоја, па и лутања у појединим фазама његовог развоја. Ипак постоје и елементи који означавају заједничка обележја свих фаза развоја кинеског друштва, као и његовог политичког система. То су, пре свега, стална борба да се превазиђу последице вековне дубоке економске и друге заосталости, а затим настојање да се пронађе „свој“ пут у развоју социјалистичке демократије, пут који одговара по много чему специфичном друштву, друштву које понајмање може да се уклапа у „моделе“(1).

(1) Најпотпунију студију о политичком систему НР Кине, са освртом на историјски пут стварања ове социјалистичке државе, написао је у нас професор Јован Борђевић и тиме нашој научној јавности приближио ову, још увек доста неприступачну и „затворену“ проблематику. Уз студију је приложена и одабрана библиографија радова посвећених политичкој историји и савремености Кине.

Четири устава која је НР Кина донела у послереволуционарном развоју, представљају управо доказ и својеврстан израз напора кинеског друштва у трагању за сопственим решењима у разрешавању крупних друштвених противречности и обликовању система у појединим етапама развоја. При томе, као што је и сама кинеска социјалистичка револуција била специфична, праћена низом обрта и унутрашњих превирања и престојавања, тако је и развој политичког система Кине после револуције, како у нормативном тако и у фактичком погледу, био сложен, динамичан, често оптерећен унутрашњим противречностима, па и лутањима и цик-цак кретањима.

Напори кинеског друштва усмерени на откривање најадекватнијих решења у области политичког система, нарочито су интензивирани последњих неколико година. О томе сведочи и чињеница да је НР Кина у периоду од свега седам година (1975, 1978. и 1982.), донела три устава, што није забележено у развоју социјалистичке уставности. Борба за превазилажење озбиљних промашаја и лутања у периоду тзв. културне револуције, насталих као последице волунтаристичких и погрешних концепција о развоју социјалистичког друштва, — основни је разлог за интензивирање напора на плану даљег развоја кинеског политичког система. Нови Устав потврђује, по много чему, да су значајни резултати већ постигнути.

2. Први, потпуни устав Кина је донела 1954. године(2). Његовом доношењу претходиле су значајне друштвене промене којима су институционализовани процеси започети у револуцији. Као и сви уставни који се додасе доносили после окончања револуције, први кинески устав имао је за циљ прокламовање и учвршћивање промене носиоца политичке власти, као и преображаја својинских односа.

Устав од 1954. санкционисао је, у ствари, одређена решења у организацији и функционисању власти примењена у току револуције, прихватајући, притом, низ одређења и конкретних решења Устава СССР-а од 1936. године. У суштини, овај Устав је представљао синтезу интереса кинеског револуционарног покрета и дотадашњих искустава међународног социјалистичког покрета. Притом, доста наглашени елементи централистичког и етатистичког система управљања означавају једну од основних карактеристика овог Устава. У њему је НР Кина проглашена државом народне демократије, заснованом на савезу радника и сељака, чији је циљ изградња социјалистичког друштва.

Формално, наведени Устав је важио преко двадесет година, дакле и у периоду „културне револуције“. Фактички, Устав последњих година није ни примењиван или је примењиван делимично.

Наиме, унутрашњи, разврата Кине у периоду од 1954. до 1975. године био је испуњен веома крупним заокретима и специфичним збивањима, чији се почетак огледао у одбацавању совјетског модела. Потом су дошли и други велики обрти, чија је суштина у давању апсолутног примата идеолошком и политичком фактору над економским и свим другим, као и у преузимању војничке организације уместо дотадашњег облика уставне и политичке организације. Постојећи механизам власти замењен је новим, са тзв. револуционарним комитетима као основним

(2) Овај Устав објављен је у „Архиву за правне и друштвене науке“, бр. 1—2/1955.

носиоцима свих функција управљања. Дотадашње легалне институције престале су да функционишу укључујући и Свекинески народни конгрес, а многе су фактички разорене(3).

Културна револуција представља трагично раздобље историје кинеског друштва; данас се у Кини отвореније него раније говори о њему и о „катастрофалним“ последицама, које је оставило у кинеском народу.

Званичан прекид с политиком „културне револуције“ извршен је 1977. године. У међувремену, године 1975. донет је други Устав НР Кине, дакле за живота Мао Цедунга(4). Одступање од совјетског модела и неуобичајена концизност, представљају основне одлике овог Устава (свега 30 чланова). Кина је њиме проглашена социјалистичком државом диктатуре пролетаријата. Комунистичка партија је добила истакнуту улогу у систему, као „руководеће језгро“ кинеског народа.

Устав од 1975. године важио је свега три године, мада фактички није ни примењиван. У међувремену је дошло до смрти Мао Цедунга (1976.), као и до развлашћивања „четворочлане банде“. Већ 1978. године донет је трећи устав.

Устав од 1978. године замишљен је као политичко-правни документ којим се изражава и обезбеђује нова концепција друштвеног развоја земље, усвојена на XI конгресу КП Кине и на првом заседању V Свекинеског народног конгреса(5).

Нова оријентација Кине на слободнији развој унутрашњег система, омогућена прокламовањем да је „културна револуција“ завршена и одлучним обрачуном с догматским, односно ултралевим снагама, — нашла је своју примену у новом Уставу. Три његове основне карактеристике то потврђују.

Пре свега, реафирмацијом улоге права и законитости, обезбеђена је до тада озбиљно нарушена легитимност политичких институција и процеса; затим, већи значај добиле су слободе и права грађана; и најзад, Устав је успоставио умеренији однос према идеолошком фактору, у корист економског.

Међутим, Устав од 1978. године донесен је у условима тек започетог процеса унутрашње и спољне консолидације Кине. Отуда су у њему садржана и многа компромисна, па и ранија радикална решења која су како се убрзо показало, више значила наговештај будућих озбиљнијих промена у политичкој организацији кинеског друштва, него што би могла послужити као трајнија и стабилнија основа за отварање нове фазе у развоју социјалистичке уставности. Ипак, по низу решења овај Устав има велики значај као акт који је потврдио опредељење Кине да интензивира процес трагања за одговарајућим облицима и решењима која би значила не само парцијалне реконструкције и доградњу система, већ и извесно трајније уобличавање „кинеског модела политичког система“. Најновији Устав најсигурнија је потврда таквог опредељења Кине.

(3) В. Ј. Борђевић, наведени рад, С. Дапчевић-Орешчанин, *Историјске особености кинеске културне револуције*, Београд НМРП, 1964; Вражалић Е, *Кинеска револуција*, Сарајево Ослобођење, 1975. и др.

(4) Устав НР Кине од 1975. године објављен је у „Архиву за правне и друштвене науке“, бр. 3—4/1974.

(5) Овај Устав такође је преведен и објављен у „Архиву за правне и друштвене науке“, бр. 2/1978. О његовим основним карактеристикама види: З. Букић—Вељовић, *Основне карактеристике новог Устава НР Кине*, „Социјализам у свету“, бр. 6/1978.

3. Почетком децембра 1982. године НР Кина је добила нови Устав, четврти од оснивања самосталне републике(6).

Нацрт Устава припремио је Комитет за ревизију Устава, који је образован одлуком Свекинеског народног конгреса, септембра 1980. године. Усвајању Предлога устава у највишем представничком телу претходила је четворомесечна јавна дискусија о Нацрту устава. У процесу припреме Устава велику улогу имала је партијска Резолуција о неким питањима историје кинеске партије у периоду од оснивања НР Кине, коју је Централни комитет КП Кине усвојио јуна 1981. године. Ова Резолуција дала је историјски осврт, као и одговарајуће оцене пређеног пута социјалистичке изградње Кине, чиме је помогла отклањању политичких, идеолошких и теоријских конфузија насталих у периоду „културне револуције“ као и после званичног прекида с њом. Тиме су биле испуњене битне претпоставке за свеобухватнију ревизију Устава из 1978. године, који је донет у условима још увек нерашчишћених односа према „тековинама“ претходног периода.

Нови Устав НР Кине, са својих 138 чланова, распоређених у четири главе, представља знатно усавршенији документ у односу на претходне уставе. У њему се јасно уочава настојање да буде што је могуће мање начелан и декларативан, и да на тај начин послужи као основа за настајање нових процеса и за отварање нове, квалитетно другачије фазе у развоју кинеског политичког система.

Структура Устава, у целини посматрано, није промењена, али његова идејно-политичка суштина и уставноправна обрада појединих питања показују значајне разлике у односу на претходни Устав. Постоји одређена веза овог Устава са оним из 1954., што се не би могло утврдити у односу на уставе од 1975. и 1978. године.

Пре свега, преамбула новог Устава знатно је развијенија и суштински богатија. У њој је истакнуто неколико констатација које се односе на историјски пут стварање нове Кине, основна достигнућа, као и на циљеве будућег развитка ове земље. Историјска улога Комунистичке партије Кине, као и Мао Цедунга, стављени су у реалне оквире, уз превазилажење неодмерене глорификације из претходних устава. Место и улога Маоа у историји савремене Кине објективније су процењени у моменту доношења овог Устава, стављени су на вагу историје, признате су одређене заслуге, али су констатоване и његове грешке, учињене нарочито у периоду „културне револуције“. Устав изоставља раније често употребљаване епитете „велики вођ“, „учитељ“, „оснивач КП Кине“ и друге(7). За разлику од претходних устава, у новом Уставу се на прво место стављају Комунистичка партија и марксизам-лењинизам, а затим Мао и његово учење, и то у функцији усмеравања ка циљевима будућег развоја Кине.

(6) Текст новог Устава објављен је у „Beijing Review“ бр. 52. од 27. децембра 1982. У преводу М. Јовчића, на нашем језику објављен је у „Архиву за правне и друштвене науке“, бр. 4/1982. Приказан је у осврту Д. Миљанића, *Особенисти политичког система НР Кине у партијским Уставима*, „Социјализам“ бр. 1/1983; као и чланку А. Бачића, *Нови Кинески Устав и његов значај за даљи развој кинеске социјалистичке државе и права*, „Правна мисао“, бр. 5—6/1983.

(7) Интересантна је и чињеница да се у новом Уставу први пут истиче и историјска улога Сун Јатсена, нове буржоаске револуције и првог председника Републике од 1911. зaslужног за крупне антифеудалне и демократске реформе, уз признање да је револуција од 1911. била од изузетног значаја.

НР Кина је, према Преамбули Устава, унитарна вишенационална држава, заснована на начелима равноправности, јединства и узајамне помоћи свих њених националности. Поново су потврђени принципи тесне повезаности будућности Кине с будућношћу читавог света, као и основна начела спољне политике земље, којима се обезбеђује њена прогресивна оријентација у процесу даљег отварања према свету. Борба за уједињење Тајвана са оцабином наглашена је као трајан циљ Кинеза.

Посебно значајну новину у Уставу представља реafirмација улоге самог устава као „основног закона земље који има највећу правну снагу”, који морају сви прихватити као основну норму понашања и чије се достојанство мора подржавати. Овакву одредбу садржао је Устав од 1954., док следећа два устава принцип уставности нису прокламовали. Нови однос према овом принципу потврђује став кинеског уставотворца о односу између уставности и социјалистичке демократије; он означава и критику решења претходних устава, као и праксе која се на њиховим основама развија. У даљем тексту Устава значајно место добило је и начело законитости.

Народна Република Кина дефинисана је новим Уставом као „социјалистичка држава народнодемократске диктатуре, коју предводи радничка класа и која почива на савезу радника и сељака”. Устав је тако ранију квалификацију Кине као „диктатуре пролетаријата” заменио појмом „народнодемократска диктатура”, који је примењен у Уставу од 1954. године. Новом дефиницијом желео се означити облик диктатуре пролетаријата који одговара специфичним условима кинеског друштва у овој фази његовог развика. Тиме је, истовремено, истакнут и став кинеског руководства о могућности постојања различитих облика диктатуре пролетаријата у различитим земљама, као и у појединим фазама њиховог развика.

Појам „диктатура народне демократије”, притом, још увек означава, пре свега, диктатуру државе, а затим одговарајућу улогу радничке класе. Њен циљ је организовање социјалистичке изградње и одбрана успостављеног система власти. „Диктатура” се више не ставља у функцију „класне борбе” као једног од три велика циља (поред борбе за производњу и за научни експеримент) што је својевремено за Мао Цедунга био основни разлог за покретање „културне револуције”, њено основно гесло.

Прокламајући принцип по којем „сва власт у НР Кини припада народу”, нови Устав је учинио корак даље, утврђујући да „народ управља државним пословима и руководи економским, културним и социјалним пословима путем различитих канала и на различите начине у складу са законом”. Принцип демократског централизма поново је потврђен. Начела демократске изборности конгреса свих степена, као и њихове одговорности народу, који врши надзор над радом представничких органа, представљају значајну карактеристику Устава.

У погледу друштвено-економске структуре, нови Устав Кине полази од основних решења претходних устава. Потврђени су ранији облици својине: социјалистичка јавна својина средстава за производњу и колективна својина радног народа. Државна привреда представља и даље водећу снагу националне привреде. Улога државе у економском животу је и даље примарна и наглашена. У Уставу се по први пут го-

вори о планској привреди и о улози тржишта. Притом, држава је носи-лац функције планирања.

Интересантну новину представља однос Устава према индивидуалној привреди радног народа, која се обавља у границама одређеним законом, као допуна социјалистичке јавне привреде. Овај облик ужива заштиту државе.

Нови Устав уноси значајне промене у погледу карактера и улоге народних комүна. Суштинү ових промена чини напуштање Мао Цедун-говог концепта комүне као политичке институције којој су поверене функције организовања привреде и локалне државне управе.

Народна комүна се у новом уставном систему потврђује искључиво као организациони облик колективне привреде на селу. Као и пољопривредне произвоачке задруге и други облици задружне привреде који припадају сектору социјалистичке привреде у домену колективне својине целог народа, — сеоске народне комүне се третирају као производне јединице одговорне за производњу. Комүна добија, дакле, чисто економску функцију, при чему се више не помиње тростепени облик својине у њој(8).

„Развлашћивање” комүне представља део процеса опште децентрализације власти у НР Кини. Преношење власти с комүне на локалне органе народне власти праћено је увођењем „система одговорности” за пољопривредну производњу у свим сеоским домаћинствима. Ова два процеса део су крупних позитивних промена које доживљава кинеско село, усмерених на јачање друштвеног положаја сељака, а на тој основи и све већу експанзију пољопривредне производње.

Значајну новину Устава Кине од 1982. представља проширивање права државних предузећа у доношењу одлука у управљању и пословању, као и учешће радника у „демократском управљању” предузећа. Државна предузећа имају право доношења одлука у управљању и пословању у оквирима прописаним законом, али под руководством државе, и под условом да испуњавају своје обавезе по државном плану. Устав је предвидео скупштину радника и службеника, као и друге облике управљања. Привредне организације у колективној (задружној) својини, имају већу самосталност у управљању; поред осталог, скуп радника у њима може да бира и смењује руководеће особље и да одлучује о важнијим питањима управљања и пословања.

Наведена решења представљају значајан, истина још увек релативно скорман, корак у процесу увођења радника у управљање привредом. Уставне поставке треба да се конкретизују законом, а то је шанса и да се потврди њихова стварна вредност.

Нови Устав учинио је корак напред и у области права грађана. Осим класичних личних и политичких, он је гарантовао и нова економско-социјална и културна права као што су: право на рад, на одмор, на пензију, на материјалну помоћ, на образовање, и нека друга(9). Бирачко право постало је опште. Посебно је утврђено право грађана да

(8) Комүне су почеле да се изграђују 1958. године, као политичке институције, засноване на тростепеном облику својине: својина комүне, производне бригаде и производног тима.

(9) Устав предвиђа не само право на рад, већ и дужност грађана да ради. У вези с радом утврђене су бројне обавезе државе. (Члан 42. Устава)

критикују рад државних органа и службеника и право да подносе жалбе против њиховог рада. Устав изоставља право на штрајк и на писање плаката „великим словима“.

У односу на раније уставе, нови Устав пружа више гаранција за остваривање права, истовремено утврђујући обавезе државе у погледу стварања услова за реализацију појединих права.

У структури државе дошло је до извесних промена, а нека решења претходног устава задржана су.

Принцип демократског јединства власти и даље је један од основних принципа државне власти. Централни државни органи су: Национални народни конгрес, као највиши орган државне власти, Стални комитет Националног конгреса, Државни савет, као највиши орган државне управе, односно извршни орган највишег органа власти, и Централна војна комисија, која руководи оружаним снагама, уместо председника Централног комитета Комунистичке партије према Уставу из 1978. Ова чињеница је веома значајна с гледишта нове реалније улоге како партије, тако и оружаних снага у систему. Превазилази се њихова улога носилаца функције управљача

У складу с начелом јединства власти, Национални народни конгрес располаже најзначајнијим овлашћењима. Новину, међутим, представља знатно наглашенија улога Сталног комитета Конгреса. Она се огледа у низу значајних права, међу којима су и право на доношење и измене закона (осим оних које доноси Конгрес), на тумачење Устава и закона и друга. Стални комитет одговара Националном конгресу.

Новим Уставом уведена је поново функција председника и потпредседника НР Кине (укинута је Уставом од 1975.). Председник је шеф државе. Њега, као и потпредседника, бира Конгрес. Одговорност председника Конгресу утврђена је посредно, правом Конгреса да га смени.

Државни савет, као највиши извршни и управни орган одговара за свој рад Конгресу, који га бира и опозива. Нови Устав предвиђа знатно развијеније функције Државног савета, којима се обезбеђује доста наглашена улога овог органа у привредном и друштвеном животу. Те функције се често формулишу као „руководење и управљање“. Посебно су значајна овлашћења Савета у односу на локалне органе управе.

Систем локалне самоуправе, као и систем територијалне аутономије, остају у основи исти, с тим што народне комуне мењају своју улогу. Као најнижа јединица локалне самоуправе, поново се уводи сеоска општина са својим изборним органима. Укинута су револуционарни комитети, као извршни органи локалних народних конгреса, уведени у време „културне револуције“, а њихову улогу преузеле су народне владе. Овлашћења локалних органа власти су проширена. Њихов положај опредељен је начелима јединства власти и демократског централизма.

Новим Уставом Кине знатно је разрађенија самоуправа која се остварује у аутономним регионима, аутономним префектурама и аутономним окрузима. Њихови органи, осим што врше функције локалних државних органа, уживају аутономију, посебно у области планирања, финансија, културе, образовања, здравства и науке.

Судска функција је новим Уставом још чвршће интегрисана у јединствен систем државне власти. Реафирмација принципа уставности и

законитости утицала је и на нови однос према носиоцима судске функције, на њихово значајније место и улогу у систему.

4. Резимирајући излагање о основним карактеристикама новог Устава НР Кине, чини се да треба истаћи следеће:

— развој политичког система Кине последњих година тече у правцу демократизације, постепено и одмерено, у складу са сложеним унутрашњим и међународним условима; идеолошки фактор уступа све више место економском и правном;

— нови Устав отвара перспективе и реалне могућности за даље процесе у правцу демократизације. Може се очекивати да се ови процеси поспеше како даљом нормативном активносту, тако и обезбеђивањем реалних друштвених предуслова за њихово остваривање у пракси. Притом, још увек прилично наглашена улога државе, по самом Уставу, ставља се у функцију брже реализације започетих процеса. Пажљива анализа текста Устава даје основа за овај закључак; она омогућава и закључак да је у питању устав који има значајно место у развоју социјалистичке уставности.

Нови кинески Устав је значајно дело „сопствене школе мишљења која би помогла у потрази за социјализмом са кинеским обележјима”, о којој говори професор Јован Борђевић⁽¹⁰⁾.

SUMMARY

NEW CONSTITUTION OF P.R. OF CHINA — A SIGNIFICANT STEP IN THE DEVELOPMENT OF SOCIALIST CONSTITUTIONALITY

The New Constitution of P.R. of China, drafted in December 1982, represents a significantly elaborated document in regard to the preceding three constitutions. In it is clearly noted the effort to be less principle and declarative, and in this way to serve as a basis for the establishing of new processes and for the opening of a new phase in the development of the chinese political system. There is a certain link between this constitution with the one of 1954, which cannot be said for the constitutions of 1975 and 1978.

A particularly significant new feature of the chinese constitution is the re-affirmation of the constitution itself as a „basic law of the country, that has the supreme legal power, that all must accept as a basic norm of behaviour and whose dignity must be supported. Such a provision was contained by the constitution of 1954, while the following two constitutions did not proclaim the principle of constitutionality. In the text of the constitution a significant position was given to the principle of legality.

The People's Republic of China is defined by the Constitution as a „socialist state of people-democratic dictatorship, lead by the working class and which rests on the alliance of workers and peasants”.

The widening of the rights of the state enterprises in desionmaking and bussiness, as well as the participation of workers in the democratic managing of the enterprises, also represent an interesting new feature of the constitution. There are significant changes in the character and role of people's communes. The essence of these changes are the doing away with the commune as a political institution. The commune has been affirmed as an organizational form of collective rural economy.

(10) В. Ј. Борђевић, *Уставно право*, стр. 78. Београд, „Савремена администрација” 1982.

Also interesting are the new features in regard to the rights of the citizen, the strengthening of the principle of the unity of powers, local self-rule, the judicial system and others.

RÉSUMÉ

NOUVELLE CONSTITUTION DE LA R. P. DE CHINE — IMPORTANT PAS DANS LE DÉVELOPPEMENT DE LA CONSTITUTIONNALITÉ SOCIALISTE

La nouvelle Constitution de la R. P. de Chine promulguée au début du mois de décembre 1982 présente un document bien plus perfectionné par rapport au trois constitutions précédentes. On y remarque nettement le souci de la rendre le moins possible déclarative et de principe, pour servir ainsi de base aux nouveaux processus et ouverture de la nouvelle phase du développement du système politique chinois. Il existe une certaine liaison entre cette constitution et celle de 1954 ce qu'on ne pourrait constater en ce qui concerne les constitutions de 1975 et 1978.

Ce qui présente une nouveauté particulièrement importante dans la Constitution chinoise, c'est la réaffirmation du rôle de la constitution même en tant que „loi fondamentale du pays ayant le plus grand pouvoir juridique" que tous doivent adopter en tant qu'une norme fondamentale de comportement et dont la dignité doit être soutenue. Une telle disposition était contenue dans la Constitution de 1954, tandis que les deux suivantes Constitutions n'ont pas proclamé le principe de constitutionnalité. Le principe de légalité a eu aussi une place importante dans le texte de la Constitution.

La République Populaire de Chine est définie par la Constitution comme „Etat socialiste de dictature populaire-démocratique ayant en tête la classe ouvrière et reposant sur l'alliance des ouvriers et des paysans".

L'accroissement des droits des entreprises d'Etat dans la prise de décisions, dans la gestion et la marche des affaires, ainsi que la participation des travailleurs à la gestion démocratique des entreprises, présentent de même une intéressante nouveauté de la constitution. Importants sont aussi les changements apportés au caractère et rôle des communes populaires. Ce qui est l'essentiel de ces changements c'est d'avoir abandonné le concept de la commune en tant qu'institution politique. Les communes se signalent comme forme organisationnelle de l'économie collective à la campagne.

Intéressantes sont de même les nouveautés quant aux droits des citoyens, ensuite le renforcement du principe d'unicité du pouvoir, d'autogestion locale, du système judiciaire et autres.